

MARTÍ POUS I SERRA. OBRA I CIRCUMSTÀNCIA

Poques persones a Sant Andreu de Palomar han estat tan estimades pels andreuencs a la segona meitat del segle XX com Martí Pous i Serra. Les seves qualitats personals –era un home senzill, humil, amant de la seva família, sincerament cristià i català, d'esperit obert i emprenedor– el van fer ser objecte tant de l'estimació dels qui tenia més a prop com del respecte i admiració de tots els qui el van conèixer. Aquest tarannà personal, unit a unes circumstàncies biogràfiques i socials estretament vinculades als principals esdeveniments de la nostra història col·lectiva, va produir com a conseqüència una personalitat molt atractiva i extraordinàriament valuosa.

Les múltiples iniciatives i projectes que va desenvolupar fan que la seva biografia ja sigui prou coneguda. La seva senzillesa i la diversitat de les seves actuacions són la causa, molt probablement, d'un relatiu desconeixement d'algunes de les seves aportacions. El propòsit dels autors d'aquest article és contribuir, en la mesura del possible, a fer més entenedora la figura de Martí Pous des de la perspectiva de la seva obra, tot entenent aquesta obra com la suma d'un conjunt de realitzacions que van permetre impulsar aspectes fonamentals de la vida associativa i de la identitat cultural i històrica del Sant Andreu de la segona meitat del segle XX i, molt especialment, de les dècades dels setanta i vuitanta.

Qui va ser Martí Pous i Serra?

Per tal que el lector es pugui fer una idea inicial de la seva figura, tot seguit es relacionen algunes de les dades més destacades de la seva biografia. Aquesta breu síntesi ens ha de permetre introduir-nos en la rica i variada obra del senyor Pous i ha de servir, alhora, com a base sobre la qual construir, posteriorment, una anàlisi més profunda de determinats aspectes especialment significatius.

Martí Pous i Serra (1910-1997) va néixer al carrer d'Irlanda de Sant Andreu de Palomar. Va rebre la seva instrucció escolar elemental al col·legi de mossèn Casas. Posteriorment, va ser alumne de l'Ateneu Obrer de Sant Andreu i de l'Acadèmia Víctor. L'any 1925 va començar els seus estudis de Química Aplicada a la Tintoreria a l'Escola Industrial de Barcelona. En finalitzar la seva formació com a tècnic, va ser nomenat cap de la secció de tintoreria de les Filatures Fabra i Coats S.A. L'any 1931 va entrar a formar part de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Durant els anys de la Segona República també va formar part de l'Associació Obrera de Concerts.

L'any 1952 va ser elegit president del Centre Sant Lluís Gonçaga, més conegut pels andreuencs com "els Lluisos", estretament vinculat a la parròquia de Sant Pacià. La seva tasca al capdavant dels Lluisos es va centrar en la divulgació cultural i, de manera molt especial, en el desenvolupament d'activitats teatrals a través del quadre escènic d'aquella entitat. Amb la desaparició dels Lluisos, va continuar la seva tasca col·laborant en els Nous Locals Parroquials de Sant Pacià; així, l'any 1981 va organitzar i va participar en els actes commemoratius del centenari del temple de Sant Pacià.

Va formar part de la junta directiva de diverses entitats cíviques i culturals andreuencs com l'Esbart Mare Nostrum o el Consell Parroquial de Sant Pacià. Des de 1972 fins a la seva mort va ser membre destacat de la junta directiva de la Casa-Asil de Sant Andreu i també va ser representant de Càritas Diocesana a Sant Andreu.

L'any 1983 any va fundar i presidir l'Arxiu Històric de Sant Andreu de Palomar amb la intenció de crear un espai on guardar documentació de caràcter històric procedent fonamentalment de cessions i donacions tant de particulars com d'entitats. Aquell mateix any el nucli de persones entusiastes que havien creat l'Arxiu Històric va organitzar l'exposició *Visca Sant Andreu, coneguem el nostre barri*.

El 1984 Martí Pous va impulsar de manera decisiva la reedició de les *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar* de mossèn Joan Clapés i Corbera a càrrec d'un grup d'andreuencs. El mateix any va contribuir també a l'èxit d'una mostra i una sèrie de conferències que l'Arxiu Històric va dedicar a la Casa Bloc amb el títol *La Casa Bloc a Sant Andreu 50 anys després*. A més, va treballar activament en l'organització de l'exposició que portava per títol *De l'horta a la fàbrica, 2 segles d'indústria de Sant Andreu*. L'exposició es va complementar amb conferències, itineraris i una taula rodona.

A l'any 1986 va participar activament en l'exposició *Les fonts històriques de Sant Andreu*, que va anar acompanyada d'un cicle de conferències organitzat per l'Arxiu Històric de Sant Andreu. Diverses entitats i particulars de Sant Andreu van aportar a l'Arxiu una gran quantitat de documentació amb valor històric. El 30 de novembre de 1986 es va inaugurar la seu de l'Arxiu Històric de Sant Andreu a la casa on va néixer l'Ignasi Iglésias. Fins aleshores havia ocupat, provisionalment, una sala del Centre Cívic de Sant Andreu.

L'any 1987 va resultar especialment significatiu en l'obra de Martí Pous. El 4 de maig va fundar el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, del qual va ocupar el càrrec de president fins a la seva mort. Des de maig fins a juliol d'aquell any, el nou Centre d'Estudis va organitzar una exposició i un seguit de conferències, itineraris i un taller de plàstica per a les escoles que portava com a títol *A l'entorn del Rec Comtal*. El 26 de novembre es presentava oficialment el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, que tenia com a objectiu "fomentar i promocionar els estudis de ciències humanes i socials relacionades molt particularment amb Sant Andreu de Palomar i amb el Pla de Barcelona en general".¹

El 1988, com a president del Centre d'Estudis, va maldar per potenciar l'organització de conferències i seminaris a la seu de l'entitat, i es va organitzar, per exemple, el seminari "El segle X al Pla de Barcelona". Així mateix, al juliol va organitzar un nou curs adreçat al professorat, titulat "Una aproximació a la urbanització del districte de Sant Andreu", en què també hi va participar.

1. Pous i Serra, M. 1989. "Presentació", *Finestrelles* 1. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, pàg. 9.

L'any 1989 va participar en la preparació i inauguració de la mostra i presentació del paviment-mosaic, obra d'Antoni Gaudí, del temple de Sant Pacià. Per la Festa Major de Sant Andreu d'aquell mateix any es va presentar el primer número de la revista *Finestrelles*, editada pel Centre d'Estudis Ignasi Iglésias. Aquest primer número es va dedicar a divulgar la història del Rec Comtal, tot prenent com a base els materials elaborats per a l'exposició *A l'entorn del Rec Comtal* de 1987. Des d'aleshores, *Finestrelles* ha estat editada ininterrompudament fins a l'actualitat.

L'any 1990 va formar part de manera especialment destacada de la comissió organitzadora del mil·lenari de la parròquia de Sant Andreu de Palomar. Com a autor del text "L'Auca del Mil·lenari", va intervenir en l'acte acadèmic que va iniciar el mil·lenari i va col·laborar en la realització del *Llibre del Mil·lenari de la parròquia de Sant Andreu (990-1990)*, publicat el 1991.

El 1993 va ser coautor de l'obra *Història de Sant Andreu de Palomar en còmic*, editada per la Comissió Cívica del Mil·lenari del Poble de Sant Andreu de Palomar, presentada el mes d'abril. Pel maig de 1994 es va editar la *Crònica de la Casa Asil de Sant Andreu de Palomar: dates i dades per a la seva història (1866-1992)*, de la qual n'és autor Martí Pous.

Durant els mesos de gener i febrer de 1995 va participar com a professor en els cursos "Descoberta del districte de Sant Andreu", i durant els mesos d'abril i maig del mateix any en el cicle de sessions de contingut històric "La història de Sant Andreu..., la coneixes?".

L'any 1996 Martí Pous va patir un progressiu deteriorament del seu estat de salut. Malgrat tot, continuava aconsellant, animant, qüestionant, treballant i preparant materials. El 25 de gener de 1997 la fatal notícia es va estendre per tot Sant Andreu. El senyor Pous acabava de morir.

A aquest breu repàs de l'obra de Martí Pous, cal afegir encara els nombrosos articles publicats a la revista *Finestrelles* i al *Sant Andreu de Cap a Peus*, publicació de l'Associació de Veïns de Sant Andreu, així com articles inclosos en programes de festa major i els discursos i conferències pronunciats durant la dècada dels vuitanta i la primera meitat dels noranta especialment.²

L'obra de Martí Pous. Un assaig d'interpretació

Des de la nostra perspectiva actual, cinc anys després de la seva mort, i com a membres de generacions posteriors a la seva, ens trobem en disposició d'intentar analitzar d'una manera al màxim d'objectiva i equilibrada el conjunt de la seva obra, que va representar una tasca de lideratge i dinamització en la recuperació del passat, i en la restitució de l'imaginari col·lectiu de molts andreuencs i moltes andreuencques.

L'especial dimensió que ha pres la figura de Martí Pous no es pot entendre si no es tenen en consideració les circumstàncies personals i l'evolució històrica que li va

2. La relació completa dels articles publicats per Martí Pous a *Finestrelles* i al *Sant Andreu de Cap a Peus* és a Seda i Mariné, J. 1996. "Breu semblança d'en Martí Pous i Serra", *Finestrelles* 8. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, pàg. 16-18. Tanmateix, en aquest mateix article es poden trobar més detalls biogràfics sobre Martí Pous.

tocar viure. Per tal d'oferir més llum en la interpretació d'aquestes circumstàncies, els autors consideren que es pot establir un paral·lelisme entre les etapes de la biografia de Martí Pous i les fases més destacades de la història espanyola i catalana del segle XX.

Anys de formació i primers passos d'actuació pública, 1910-1936/1939

La primera etapa comprèn des de 1910 fins al període 1936/1939, és a dir, des del naixement de Martí Pous fins a l'arribada de la dictadura franquista a Barcelona. Són els anys d'escolaritat, de formació com a tècnic tintorer i d'inici dels primers passos en el que esdevindria el seu camí de preocupació cristiana i social. Al mateix temps, els seus sentiments andreuencs i catalans començaven a créixer. Aquesta fase inicial marcarà de manera inesborrable la seva actuació posterior. Les seves dèries i el seu punt de vista sobre nombroses qüestions es veuran intensament marcades per les influències rebudes i les experiències viscudes en aquests anys.

En relació amb aquesta etapa, volem destacar quatre aspectes. En primer lloc, el Sant Andreu del primer terç del segle XX. Tot seguit, la vinculació de Martí Pous a l'acció cristiana i parroquial. En tercer lloc, l'impacte que va rebre de la figura de mossèn Clapés. I, finalment, la influència d'Ignasi Iglésias.

El senyor Pous va conèixer i va viure al Sant Andreu anterior a la Guerra Civil.³ Es tractava d'un antic poble del Pla de Barcelona, annexionat a la ciutat el 1897 i incorporat al Districte IX de Barcelona, juntament amb part dels antics pobles d'Horta i Sant Martí. Un expoble que està experimentant les intenses transformacions que corresponen a l'accelerat creixement del conjunt de Barcelona, com per exemple, la millora dels transports, el pas del tramvia de vapor al tramvia elèctric i, posteriorment, els autobusos, dues estacions de tren de les companyies ferroviàries de MZA i del Nord, etc. És el moment de la instal·lació d'importants fàbriques com la Fabra & Coats, la Maquinista o la Hispano Suïssa. Es produeix un ràpid creixement demogràfic, propiciat per la vinguda d'importants contingents d'immigrants procedents de la resta de Catalunya i de regions espanyoles properes. Els canvis urbanístics motivats pel creixement del volum d'habitatges, l'obertura de nous vials com el passeig de Torras i Bages o el carrer de Malats, la remodelació de determinats barris o l'aparició d'altres de nous, la localització de determinades infraestructures com les casernes d'Artilleria, l'estació de mercaderies de la Sagrera o el taller dels ferrocarrils del Nord són altres modificacions d'aquest període.

En definitiva, un Sant Andreu que està perdent ràpidament el seu tradicional caràcter rural i pagès per convertir-se en un Sant Andreu menestral i obrer. Els andreuencs viuen canvis de costums, canvis culturals, canvis en les relacions socials, l'aparició de la ràdio, la popularització del telèfon, l'extensió de l'escolaritat elemental, secundària i tècnica, l'inici de la pràctica de l'esport en els mitjans populars, etc. La seva adaptació, però, a aquestes novetats es farà a través del filtre d'una vida cultural i social amb arrels en la realitat local. Sant Andreu és part integrant de la ciutat de Barcelona,

3. La millor imatge de què disposem avui sobre el Sant Andreu d'aleshores és la que va dibuixar mossèn Clapés a la seva obra *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, Barcelona: Grup d'Andreuencs, 1984. La primera edició data del 1931.

cosmopolita, dinàmica i que ja comptava amb un milió d'habitants el 1930, però al mateix temps, és una població amb una marcada personalitat pròpia.

El Sant Andreu de finals del segle XIX i començaments del XX apareix farcit d'associacions de caràcter catòlic, conservador, republicà i obrer, sense que, en molts casos, es puguin classificar fàcilment a partir només d'aquestes etiquetes inicials. El món social andreuenc passa a través de les societats culturals i recreatives, de les mútues obreres, amb diverses filiacions socials i simpaties polítiques i ideològiques. Aquesta rica vida cultural i social permetrà que les novetats i les transformacions de tot tipus, pròpies del nou segle XX, siguin assimilades de forma equilibrada i serena.

L'articulació de noves formes de participació política, especialment a través dels mecanismes municipals de la ciutat de Barcelona i del nou sistema de partits, nacionalistes i republicans, i el paper cada cop més protagonista del moviment obrer des de començaments de segle fins al 1923, configuren també una novetat significativa en aquest terreny a Sant Andreu. El progressiu redreçament de la cultura catalana també tindrà el seu reflex a Sant Andreu en l'àmbit escolar, en les publicacions escrites i en les activitats culturals de les societats recreatives andreuencs. Els canvis polítics sobrevinguts a partir de 1923 -la repressió de la dictadura pròriva, les convulsions de la Segona República i la tragèdia de la Guerra Civil- afegiran més elements de modificació i dinamització del ritme vital i social andreuenc.

Aquest serà el panorama que Martí Pous viurà durant els seus anys d'infància, adolescència i primera edat adulta. Martí Pous va participar de manera activa i des de ben aviat en la vida cultural i associativa de Sant Andreu. Pous apareix vinculat ja als anys vint a la parròquia de Sant Pacià. Diversos documents del seu arxiu personal confirmen aquest fet.⁴ Coneix i admira mossèn Joan Colomer, recorda les sessions de diapositives del mossèn quan ell era tan sols un nen i, en diverses ocasions, fa referència a Sant Pacià com "la seva llar".

Martí Pous va demostrar conèixer sempre de molt a prop les circumstàncies que van envoltar l'organització de l'Obra d'Exercicis Espirituals a Sant Andreu durant els anys 1923 i 1924: a la fàbrica Riera i sota la direcció del jesuïta mossèn Vallet, el 1923, i a Sant

Grup de teatre dels Lluïsos, dirigit per Pau Serra, en una trobada a la vinya de Can Sol al Verdum, per l'any 1934. El Sr. Pous és la tercera persona començant per l'esquerra (assegut) del grup situat a la part superior de la foto.

4. Entre altres documents, es poden destacar "Entrevista al president dels Lluïsos" (1950), dins *Actes, conferències, discursos*, 53; "Model de generositat: Mossèn Colomer" (1962), dins *Actes, conferències, discursos*, 54, i "Cinquantenari de l'Obra d'Exercicis a Sant Andreu" (17 de juny de 1973), *Actes, conferències, discursos*, 56. Arxiu particular de Martí Pous i Serra.

Pacià ja el 1924, i amb una forta participació d'exercitants del casal catòlic, la parròquia i la congregació postescolar Sagrada Família. Martí Pous va comentar, anys més tard, que exmilitants anarquistes i activistes de la Setmana Tràgica havien modificat la seva conducta i que s'havia creat un espai de sociabilitat davant la massificació ciutadana.

La seva relació amb el cant coral també apareix vinculada als Lluïsos, en temps del mestre Tomàs, director de l'Orfeó Lluís Millet. També va col·laborar en la capella de música de la parròquia de Sant Pacià, especialment sota la direcció del mestre Salvador Puga. En aquesta línia, ja als anys trenta, es va fer membre de l'Associació Obrera de Concerts. Finalment, la seva trajectòria de defensa de la cultura catalana i de formació cristiana va culminar l'any 1931, quan va passar a formar part del nucli inicial de la Federació de Joves Cristians de Catalunya de la mà del Dr. Pere Tarrés i Claret i del Sr. Fèlix Millet i Maristany, i va esdevenir membre de la Subfederació Obrera.

El mestre de tots els historiadors i aficionats a la història andreuenc, mossèn Clapés, va publicar les seves *Fulles històriques* el 1931, quan Martí Pous tenia 21 anys. Ell n'era un dels subscriptors ja el 1931. El senyor Pous va conèixer molt directament l'erudit andreuenc, ja que la seva esposa, Rosa Clapés, n'era neboda. La influència que mossèn Clapés va exercir sobre Martí Pous en aquests anys va ser profunda i permanent. Pous va llegir l'obra de mossèn Clapés en el mateix moment en què va ser publicada i, el que és més important, coneixia directament el Sant Andreu que descrivia l'autor de les *Fulles històriques*. Al mateix temps, Pous participava de l'ambient cultural, social i polític que envoltava mossèn Clapés, el qual era, en el terreny històric, la figura que expressava el desig de no perdre la identitat andreuenc davant les intenses transformacions que vivia Sant Andreu durant el primer terç del segle XX.

En diverses ocasions Pous i Serra va mostrar la seva admiració envers l'autor de les *Fulles històriques*. L'amor per les coses de Sant Andreu que mossèn Clapés sempre va mostrar a través del seu estudi i de l'esforç per vincular la història local de Sant Andreu amb la recuperació de la cultura i la història de Catalunya serien aspectes que Martí Pous no es va cansar mai de destacar i comentar.

En l'acte de presentació de la segona edició de les *Fulles històriques*, el 1984,⁵ Martí Pous va comentar que mossèn Clapés considerava que:

"les monografies particulars o locals havien de nodrir la història general, i d'ésser aquelles les corrents vives d'aquesta; les fonts, els xaragalls múltiples posats en moviment per a formar els rius. [...] Així talment com les aigües dels mars es relacionen perquè són unes, així els fets dels pobles de Catalunya es relacionen i tenen un valor general. L'esforç coordinat dels monografistes d'història podria aportar i aporta un gran bé, una amplitud al coneixement del patrimoni espiritual de la Pàtria."⁶

Martí Pous també va destacar el sentit de transcendència d'allò que és andreuenc en una altra gran figura de Sant Andreu, contemporània a mossèn Clapés, i que l'influiria poderosament: Ignasi Iglésias. En la cerimònia de presentació del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, el 26 de novembre de 1987, Martí Pous afirmava que el nom d'Ignasi Iglésias per al Centre d'Estudis era un acte de justícia i admiració i recordava que:

5. "Presentació de la segona edició de les *Fulles històriques*" (4 novembre 1984). *Actes, conferències, discursos*, 69. Arxiu particular de Martí Pous i Serra.

6. Fragment de Clapés i Corbera, Mn. Joan. 1900. *Sant Andreu de Palomar*. Edició de 500 exemplars, precedent de les *Fulles històriques*.

*"Un any abans de morir, el 1927, en l'acte d'homenatge popular a la plaça de la Cascada del Parc,⁷ Iglésias ens deia a tots els que hi érem: 'quan un poeta té als seus peus tot un poble com aquest que som nosaltres, si vol, pot abastar els estels de l'infinit.'"*⁸

Potser no és massa agosarat relacionar el to de preocupació social que mostra Ignasi Iglésias en les seves obres teatrals, com és el cas d'*Els vells*,⁹ amb algunes de les futures actuacions de Martí Pous, com la seva vinculació a la Casa-Asil.

En definitiva, durant la seva etapa de formació i de primers passos en la seva actuació pública, trobem un Martí Pous i Serra receptiu a les transformacions socials i culturals que experimenta la Barcelona i el Sant Andreu que coneix, i assimila aquests canvis des de la seva integració en els mitjans cristians i en l'ambient culte que la intensa vida andreuenc ha generat.

Anys de tasca amagada. 1939-1975

Els anys de la dictadura franquista van ser per a Martí Pous anys de treball com a tècnic tintorer i van representar l'època en què va formar la seva família i s'hi va dedicar plenament. Tot i això, no va deixar de desenvolupar activitats de caire públic, cristià i cultural. Quatre elements es poden focalitzar en aquesta etapa. Primer, la seva permanent i estreta vinculació a Sant Pacià; va ser membre destacat de la comunitat cristiana de la parròquia. Segon, el 1952 presideix els Lluïsos i forma part de diverses juntes directives de l'entitat. Tercer, el 1972 forma part de la junta directiva de la Casa-Asil. I, finalment, cal fer referència a una de les activitats menys conegudes de Martí Pous en aquells anys, la d'autor d'obres de teatre. En definitiva, Martí Pous, a mesura que avança aquesta segona etapa de la seva vida, es va convertint en una persona escoltada i respectada a Sant Andreu dins un cercle cada vegada més ampli.

Com a membre de la comunitat cristiana de Sant Pacià, va ajudar a crear-ne el Consell Parroquial. Aquest organisme es va organitzar a partir d'un sistema pioner dins l'arquebisbat de Barcelona. El Consell feia possible la participació dels laics en la gestió i les línies d'acció pastoral de la parròquia. Aquest model democratitzador va ser possible en temps del rector mossèn Llätzer Torà i seria adoptat per altres parròquies d'arreu de l'arquebisbat. D'altra banda, un Consell d'Economia, en el qual també va participar Martí Pous, administrava les aportacions que particulars i famílies feien per al funcionament dels serveis de la comunitat cristiana. D'aquesta manera, Sant Pacià va ser també una parròquia pionera a l'hora de prestar els serveis religiosos sense haver de

7. Aquest multitudinari acte d'homenatge a Ignasi Iglésias apareix emmarcat en una biografia del dramaturg feta per Pallarés-Personat, J. 1996. "Ignasi Iglésias, esbós biogràfic, a 125 anys del seu naixement". Dins *Finestrelles*, 8. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

8. "Presentació del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias" (1987). *Actes, conferències, discursos*, 75. Arxiu particular de Martí Pous i Serra.

9. Sobre la influència que aquesta obra va causar en aquella època sobre el tema de la precària situació dels vells obrers, vegeu Pallarés-Personat, pàg. 26. Estrenada l'obra el 1903, el 1905 es creava a Sant Andreu "La Previsión Obrera" com a repercussió, segons Pallarés, del rebombori i el toc d'atenció causat per l'obra d'Iglésias. Tot i que Martí Pous va néixer cinc anys més tard, coneixia de molt a prop la producció teatral de l'autor andreuenc.

cobrar una quantitat prefixada. Aquesta adaptació de Sant Pacià a la realitat dels nous temps es va fer en el context de renovació i modernització que el catolicisme va experimentar en aquella època i que culminaria amb el Concili Vaticà II, celebrat entre 1962 i 1965.

Com a integrant de les juntes directives dels Lluïsos, Martí Pous va mostrar també aquest esperit d'apropament de la comunitat cristiana a la realitat social que vivia la Barcelona i el Sant Andreu dels anys cinquanta i seixanta. Quan els Lluïsos van començar a perdre el dinamisme que havia caracteritzat l'entitat, la seva junta va decidir transformar el cafè en un espai per als avis i àvies de Sant Andreu. De fet, va significar un precedent dels casals d'avis actuals. Aquesta obra social es completaria amb la fundació d'una residència d'avis, gestionada conjuntament per les parròquies de Sant Pacià i de Crist Rei a la Sagrera.

Quan el 1972 Martí Pous va ocupar el càrrec de vicesecretari a la junta de la Casa-Asil, va aportar, sense cap dubte, la seva experiència com a integrant destacat dels Lluïsos i de la comunitat cristiana de Sant Pacià. La Casa-Asil era un servei social atès per monges de la Sagrada Família i gestionat per la comunitat cristiana de l'altra parròquia andreuca, la de Sant Andreu, el rector de la qual era president del Patronat de l'entitat benèfica. El moment en què Martí Pous es va integrar a l'administració de la Casa-Asil va coincidir amb una fase d'actualització i ampliació dels seus serveis. Se'n van modernitzar les instal·lacions i van millorar les condicions de vida de les persones que s'acollien. La gestió econòmica se centraria en la generació de nous recursos i en la diversificació de subvencions. La major quota de participació laica que va experimentar l'administració de la Casa-Asil es va veure limitada, però, per l'exclusiva presència masculina en les seves juntes.

Una faceta inèdita de la figura de Martí Pous i també especialment significativa és la d'autor teatral. Al seu arxiu particular es conserven quatre obres destinades a ser representades als Lluïsos als anys quaranta i cinquanta.¹⁰ La consulta d'aquests textos permet conèixer millor alguns aspectes de la seva obra i el seu pensament. Tenint en compte l'època en què aquestes obres van ser escrites, tenien una missió didàctica i cristiana. El qui obrava correctament veia recompensat el seu esforç, mentre que qui no obrava correctament es veia immers en situacions difícils i dures de les quals només en podia sortir si reconeixia els seus errors i obrava en conseqüència.

Anys de recuperació de la llibertat i de la memòria històrica de Sant Andreu, 1975-1997

Aquestes dues llargues dècades són els anys de jubilació de Martí Pous. Lliure de les seves obligacions laborals i amb els seus fills ja independitzats, es troba en unes condicions personals favorables per posar-se al corrent dels nous temps de llibertat amb

10. De la primera obra, *Luz en el hogar*, se'n conserva el text en català (octubre 1942) i la versió castellana (febrer 1944), a *Teatre*, 88 i 87, respectivament. D'una altra obra, *Con la misma medida*, se'n conserva un primer i segon esbós, un primer text i el text definitiu per ser representat (es representaria el 6 de maig de 1945). També se'n conserva l'inici de la seva traducció al català a *Teatre*, 89, 90 i 91. Dues obres més sense títol i en estat d'esbós del 1950-1954 es conserven a *Teatre*, 92 i 93. Arxiu particular de Martí Pous i Serra.

Acte de la col·locació de la Primera Pedra a les noves dependències de la Casa-Asil, al carrer Bartrina, el dia 21 d'octubre de 1990, amb presència de les primeres autoritats autonòmiques, de la ciutat de Barcelona i del Districte. El Sr. Pous es troba al costat del Sr. Jordi Pujol, president de la Generalitat.

determinació. És l'etapa en què es converteix en figura clau del retrobament de Sant Andreu amb la seva història pròpia i diferenciada dins de la ciutat de Barcelona. Tres són les facetes més destacades de Martí Pous en relació amb aquesta època: la creació de l'Arxiu Històric de Sant Andreu i del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias; la tasca de recuperació de documentació i del patrimoni històric andreuenc, i el seu afany per transmetre l'interès i el coneixement del passat de Sant Andreu, especialment, als nens i als joves. Abans de tot, però cal recordar breument quina era la situació general que es vivia dins i fora de Sant Andreu al llarg d'aquests anys.

Els anomenats anys de la transició, des de la mort del general Franco fins a la consolidació plena institucional del sistema democràtic, es caracteritzen, evidentment, per la recuperació de la llibertat, per la il·lusió davant les noves possibilitats que s'obren i per un cert temor davant els perills involucionistes. A Catalunya, a més, s'obre l'oportunitat de recuperar l'autogovern arrabassat el 1939, de fer possible l'ús públic i normalitzat de la llengua catalana, i de retrobar la cultura i la memòria col·lectiva d'un poble que havia estat llargament i cruelment sotmès a la dictadura franquista. Les quatre dècades de franquisme havien gairebé esborrat el coneixement que els catalans tenien de la seva història. La repressió havia afectat de ple les manifestacions culturals de caire català: la llengua, l'escola, els actes culturals, les associacions i centres, i la història.

A Sant Andreu, així com a diversos indrets de Barcelona i la seva àrea metropolitana, des de la segona meitat dels setanta es produïa un altre fenomen afegit: la massificació que patia la ciutat de Barcelona, fruit de l'espectacular creixement urbanístic i demogràfic experimentat en les dècades centrals del franquisme, havia contribuït també a desdibuixar els trets definitoris dels diferents espais urbans amb personalitat pròpia. Si l'agregació de 1897 ja havia estat un factor que obstaculitzava la identitat andreuena, l'efecte del desenvolupament dels anys seixanta i setanta encara havia estat major.

Lectura del pregó de Festa Major, el dia 25 de novembre de 1984. El Sr. Pous està acompanyat pel Sr. Germà Vidal, regidor del Districte, i pel Sr. Enric Vidal, conseller de cultura.

Amb la transició i en el clima general de recuperació de la cultura i la identitat catalanes, els antics pobles agregats a Barcelona tenen l'oportunitat de retrobar la seva memòria perduda, tant la que havia estat reprimida com la que s'havia perdut en l'enorme ciutat en què s'havia convertit Barcelona. És el moment en què apareixen iniciatives ciutadanes de recuperació de les tradicions i en què la història local pren una volada desconeguda fins aleshores. Sant Andreu de Palomar participa de manera destacada en aquesta *corrent i genera un ampli moviment d'interès pel passat i pels trets d'identitat perduts o gairebé*

oblidats per la majoria. Aquest moviment comptaria amb la participació de diverses entitats i institucions, com ara associacions de veïns, parròquies o escoles, a més de persones molt qualificades interessades en la història de Sant Andreu.

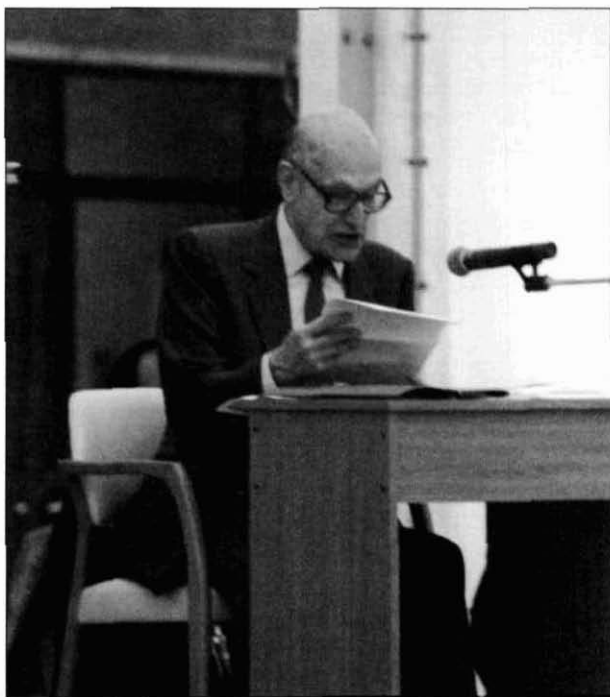
Dins d'aquest moviment heterogeni, sorgeix un grup de persones especialment actives dins la vida de les associacions de Sant Andreu, amb un compromís concret envers el passat de la població. Els objectius fonamentals d'aquest grup eren la recuperació i la divulgació de la història de Sant Andreu. Es va procurar arxivar documents de particulars i entitats de manera que els historiadors i els especialistes poguessin disposar de fonts històriques a partir de les quals millorar el coneixement del passat. Al mateix temps, però, calia divulgar aquest coneixement i apropar la història als andreuencs. La identitat cultural de Sant Andreu no podia ser recuperada més que com un fet social. Aquesta preocupació explica els seminaris, les conferències, les xerrades, les publicacions i les exposicions de tota mena que es van organitzar. Aquest grup va tenir Martí Pous i Serra, jubilat i amb més edat que la resta de membres, com a ànima i líder.

Si s'ha d'assenyalar una data d'inici de la tasca d'aquest grup, cal fer referència al 1983, any en què es va fundar l'Arxiu Històric de Sant Andreu de Palomar amb la intenció de crear un espai on guardar documentació de caire històric procedent de cessions i donacions de particulars i entitats. Figuraven com a membres d'aquell arxiu persones interessades en història, erudits locals i historiadors professionals; esperonats, tots ells, per l'esperit emprenedor i la veu d'ànim del senyor Martí Pous. L'Arxiu Històric va comptar des del primer moment amb el suport de la xarxa d'entitats de Sant Andreu, entitats a les quals molts membres de l'Arxiu estaven vinculats. El districte municipal de Sant Andreu també hi va col·laborar amb la cessió d'un espai al centre cívic del carrer Gran i també amb suport econòmic. Les principals tasques durant els primers anys de vida de l'Arxiu van ser l'organització d'exposicions amb les quals potenciar el coneixement del passat i, al mateix temps, crear la consciència de la necessitat de conservar el patrimoni documental. En aquest sentit, les exposicions organit-

zades¹¹ van resultar un èxit i el fons documental de l'Arxiu va anar augmentant. Molts andreuencs especialment sensibilitzats van oferir documents privats com ara escriptures, plànols, testaments i fotografies. Progressivament, serien també entitats i institucions les que farien donació de la seva documentació.

L'actuació de l'Ajuntament de Barcelona va proporcionar a l'Arxiu Històric de Sant Andreu una seu permanent i amb condicions prou dignes per desenvolupar la seva tasca. Dins el projecte general de descentralització dels serveis municipals que portava a terme, l'Ajuntament es va proposar constituir arxius municipals de districte. En el cas de Sant Andreu, es va rehabilitar la casa d'Ignasi Iglésias al carrer del mateix nom com a seu del futur Arxiu Municipal. El regidor Germà Vidal va oferir el 1986 a l'Arxiu Històric de Sant Andreu com a entitat privada les instal·lacions del nou Arxiu Municipal. Per evitar una confusió de noms, l'antic Arxiu Històric de Sant Andreu es va denominar, a partir de 1987, Centre d'Estudis Ignasi Iglésias. El personal del Centre d'Estudis hauria de permetre la consulta pública de la documentació que es custodiava en la nova seu, així com l'orientació i el consell a tots els qui ho demanessin. El treball de recuperació i conservació de fons figuraria entre els seus objectius fonamentals, tot continuant i consolidant la tasca desenvolupada pel seu antecessor, l'Arxiu Històric.

Actualment, el conjunt del fons documental custodiat per l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu comença a ser voluminós i, a poc a poc, creix i fa justícia a la intensa vida que Sant Andreu ha tingut en el passat.¹² Bona part d'aquest volum documental s'ha pogut formar gràcies a les cessions i donacions particulars de persones i institucions. En aquest punt concret, la feina del primer Arxiu Històric de Sant Andreu i del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias ha estat del tot decisiva. El seu prestigi, la solvència personal i professional dels seus socis, la rellevància dels actes que ha anat organitzant al llarg dels

El Sr. Pous en el moment de donar una conferència el 8 de maig de 1994.

11. Un llistat cronològic de les exposicions organitzades apareix en l'apartat de l'article "Qui va ser Martí Pous i Serra?".

12. Una primera aproximació a aquest fons documental es pot fer a partir de la lectura de Postico i Soler, N. 1996. *Guia de l'Arxiu del Districte de Sant Andreu*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Arxiu Municipal.

anys i les recíproques relacions d'amistat entre el personal del Centre d'Estudis i els donants, han estat una peça clau per convèncer aquests darrers a fer les seves donacions.

És evident, per tant, la transcendència que en aquest sentit va tenir el paper jugat pel senyor Pous durant els anys que va presidir el Centre d'Estudis i l'Arxiu Històric. La intervenció del senyor Martí Pous va ser fonamental per tal que el darrer representant de la Junta de la Societat de Propietaris interessats en les aigües del Rec Comtal i les seves mines de Montcada cedís el fons documental d'aquesta societat a l'Arxiu Municipal del Districte de

Acte d'inauguració de l'exposició "Les Fonts Històriques de Sant Andreu", el dia 11 de febrer de 1986 al Centre Cívic de Sant Andreu.

Sant Andreu. Aquest fons té una especial rellevància dins l'Arxiu Municipal ja que és el més voluminós; el seu abast cronològic va, aproximadament, des de 1820 fins a 1987, i el contingut de la seva documentació ultrapassa l'àmbit estrictament andreuenc.

En molts casos, les donacions es van fer, primer, al Centre d'Estudis i, posteriorment, l'Arxiu Municipal del Districte ha actuat com a entitat pública dipositària. Així, doncs, la tasca de constitució de l'Arxiu Municipal de Sant Andreu i la dotació de mitjans materials i de personal tècnic qualificat per part de l'Ajuntament de Barcelona ha estat també imprescindible. Des de l'adequació de la casa natal d'Ignasi Iglésias com a futura seu de l'Arxiu, el 1986, fins a la constitució i regulació de les funcions de l'Arxiu Municipal de Districte dins l'organigrama municipal, el 1988, en tot moment, l'Ajuntament de Barcelona ha donat suport econòmic i tècnic en la consolidació d'un fons documental històric digne a Sant Andreu.¹³ També en aquest aspecte l'esperit obert i conciliador de Martí Pous va resultar determinant atès que va actuar com a paladí i portantveu davant de l'Ajuntament, en representació dels donants i del desig del Centre d'Estudis de contribuir a la conservació de documentació d'especial valor històric.

Martí Pous també es va preocupar d'una manera especial d'impulsar la divulgació del passat històric de Sant Andreu. Com ja s'ha pogut comprovar en el primer apartat d'aquest article, la seva activitat en aquesta línia va ser molt intensa fins a la seva mort i va seguir una doble direcció: l'apropament de la història a tothom, als nens i als

13. A més del ja esmentat fons del Rec Comtal, ens podríem referir a diversos exemples de col·laboració entre l'Arxiu Municipal i el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, amb la intervenció directa del senyor Pous, per a la donació de fons documentals d'especial importància. N'és un exemple el fons de la Previsió Obrera, cedit per la darrera junta el 1996 i organitzat posteriorment de manera conjunta per personal del Centre d'Estudis i de l'Arxiu Municipal.

joves de manera especial, i la creació de les eines necessàries per tal que els especialistes facin la seva tasca d'aprofundir en el coneixement històric.

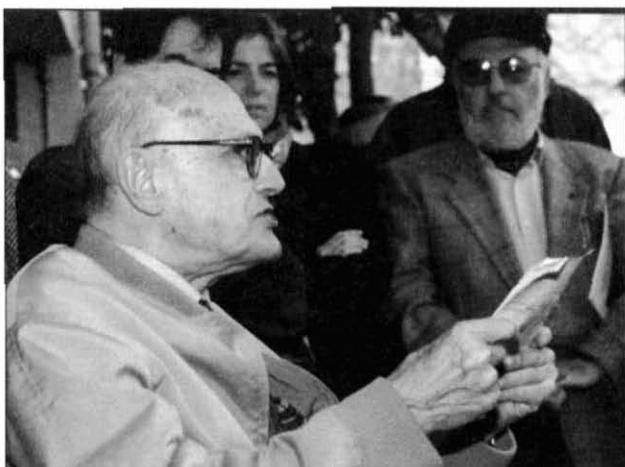
Pel que fa a la vessant de pedagogia històrica, ja a finals dels anys setanta, Martí Pous es comença a dedicar intensament a impartir nombrosos cursets i conferències en diferents entitats cíviques i culturals de Sant Andreu i d'altres indrets. També les escoles andreuencs i les associacions de pares d'alumnes d'algunes d'aquestes escoles li

demanaven la seva participació com a conferenciant. A Martí Pous no li faltava experiència com a ensenyant, ja que havia estat molts anys catequista a Sant Pacià. Els seus temes preferits eren molt sovint els relacionats amb la història, les institucions, els costums i la geografia de Sant Andreu.

Com a exemple de les iniciatives de Martí Pous, se'n poden destacar tres. El gener de 1985 va col·laborar en la *Guia de Sant Andreu de Palomar*, promoguda per un grup de persones vinculades a la parròquia de Sant Andreu. A l'octubre va presentar el quadern *Sant Andreu de Palomar* de la col·lecció didàctica "Cal conèixer" de l'editorial Teide. Al desembre va ajudar a preparar les I Jornades pedagògiques sobre el tema de "La sortida escolar". El juliol de 1987 Martí Pous va organitzar i va participar com a professor en el curs Materials per a l'ensenyament de la història de Sant Andreu de Palomar, especialment adreçat al professorat de les escoles del districte i inclòs en els cursos de l'Escola d'Estiu de l'Associació de Mestres Rosa Sensat.

L'altra vessant de Martí Pous relacionada amb la divulgació històrica es va centrar en els historiadors i interessats en la història de Sant Andreu. Ell era conscient que la recuperació del passat no es podia limitar a arxivar documentació o a divulgar senzilles explicacions d'episodis de la història de Sant Andreu. Recuperar també volia dir aprofundir en el coneixement històric, i aquesta tasca només la podia desenvolupar un nucli de persones suficientment preparades. En aquest sentit, cal remarcar dues iniciatives en les quals Martí Pous va tenir una actuació molt destacada. Es tracta de la reedició de les *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, el 1984, i de la publicació de la revista *Finestrelles*, a partir de 1989.

La reedició de l'obra cabdal de mossèn Clapés va ser fruit de la iniciativa d'un grup d'andreuencs que pretenia, així, facilitar a les joves generacions la lectura d'una obra fonamental en el coneixement de la història de Sant Andreu, de fet, la principal i quasi única publicació d'història de Sant Andreu fins a començaments dels anys vuitanta. Exhaustiva la primera edició de 1931 i de molt difícil consulta i localització, era

Parlament del Sr. Martí Pous en l'acte d'inauguració del nou emplaçament de la Creu de Terme a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Andreu el 30 de novembre de 1996.

imprescindible la seva segona edició en un moment d'interès creixent per la història de Sant Andreu.¹⁴

Martí Pous va incloure una breu ressenya biogràfica de mossèn Clapés també a l'inici del primer volum. La seva especial relació amb l'obra de Mn. Clapés la podem copsar en el seu parlament en l'acte de presentació d'aquesta segona edició de les *Fulles històriques*.¹⁵ Martí Pous recordava als assistents a l'acte que la lectura de la *Història de Catalunya* de Víctor Balaguer havia despertat en mossèn Clapés l'interès pel coneixement del passat i que va canviar, per casualitat, el seu destí. De la mateixa manera, a Martí Pous, les *Fulles històriques* també li havien permès conèixer la història de Sant Andreu i, quan moltes persones li demanaven informació històrica, podia consultar l'obra de mossèn Clapés.

Molt probablement, Martí Pous va utilitzar les *Fulles* com a única font històrica en les seves conferències i escrits fins que el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias va començar a realitzar noves investigacions. De fet, la seva tasca de recerca històrica, individual o en col·laboració, es va realitzar bàsicament a partir de la documentació custodiada a l'Arxiu Municipal del Districte a la seu que comparteix amb el Centre d'Estudis. En tot moment, però, les referències a mossèn Clapés en els seus escrits són constants. Segurament, Martí Pous va ser, entre 1975 i 1997, el millor divulgador de l'obra de mossèn Clapés i qui més va fer per demostrar la vàlua de les *Fulles històriques* com a primer pas per a futures recerques sobre la història de Sant Andreu.

La iniciativa més important i duradora del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias ha estat la publicació de la revista *Finestrelles*. En la presentació del seu primer número, Martí Pous expressava els objectius fonamentals de la nova publicació:¹⁶ en primer lloc, "donar a conèixer als nostres associats i també al gran públic els aspectes que treballa el nostre Centre d'Estudis"; en segon lloc, "portar-nos a divulgar les investigacions que a cada moment es duuguin a terme dintre de l'espai cultural que el Centre s'ha proposat". La nova revista naixia amb la voluntat de convertir-se en una eina d'intercanvi dels resultats de la recerca dels especialistes, erudits, geògrafs, antropòlegs o historiadors. *Finestrelles* era la peça amb què es completava l'engranatge que havia començat el grup fundacional del primitiu Arxiu Històric de Sant Andreu: recuperava i arxivava el patrimoni documental, divulgava el passat a través de conferències, itineraris, seminaris o exposicions i, finalment, disposava d'una publicació que permetia difondre, entre un cercle amb preparació, sensibilitat i interès, els resultats de les noves investigacions sobre la història de Sant Andreu.

Finestrelles va néixer gràcies al suport econòmic de l'Ajuntament de Barcelona, la Diputació de Barcelona i la Caixa de Pensions "la Caixa" i, en alguns moments, també

14. Així ho expressen Pere Mañà i Santiago Fontfreda en la presentació que apareix com a inici del primer volum: "Per a commemorar aquesta efemèride (es refereixen als 45 anys de la mort de Mn. Clapés) s'hauria pogut escollir una altra obra de la seva gran producció, però hem preferit que fossin les *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar* les que recordessin el seu traspàs, i més, avui dia que reneix, especialment entre la joventut, l'afany de cercar les arrels i els fets memorables dels nostres avantpassats", dins Clapés i Corbera, J. Prev. 1984. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Grup d'andreuencs.

15. "Presentació segona edició *Fulles històriques*" (4 novembre 1984). *Actes, conferències, discursos*, 69. Arxiu particular de Martí Pous i Serra.

16. Pous i Serra, M. 1989. "Presentació". Dins *Finestrelles*, 1. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, pàg. 9 i 10.

de la Generalitat de Catalunya i Caixa Penedès. Els bons oficis de Martí Pous van resultar decisius en l'obtenció d'aquest suport, que s'ha mantingut des d'aleshores. D'altra banda, l'intercanvi de publicacions entre el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias i altres entitats amb finalitats similars ha estat també constant des de l'inici de la publicació de *Finestrelles* i és una mostra de la voluntat de transcendir la història estrictament local que sempre va mostrar Martí Pous.

Amb tot, Pous sempre va ser conscient de les dificultats i del mèrit que suposava publicar una revista com *Finestrelles* a Sant Andreu. També en la presentació del primer número va escriure: "Hem de destacar el fet que una revista de caire científic surti en l'àmbit d'una associació cultural allunyada dels nuclis centrals de recerca". Martí Pous va veure publicats set números i va participar en la confecció del vuitè i en l'estructuració del novè. Segurament, la millor mostra de la fecunditat de la seva obra és *Finestrelles*, una publicació que s'ha convertit en una digna continuadora de l'obra que, en solitari, va crear mossèn Clapés, l'admirat mestre del senyor Pous.

L'obra de Martí Pous. Una realitat viva

Quatre són els elements que avalen de manera inqüestionable aquesta afirmació. En primer lloc, el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, del qual el senyor Pous va ser l'ànima i guia des de la fundació del Centre el 1987 fins a la seva mort deu anys més tard, és avui una entitat viva que continua dignament la tasca de recuperació, investigació i divulgació del passat, les tradicions, el patrimoni i la història de Sant Andreu i del conjunt del Pla de Barcelona. És una entitat preocupada per l'organització d'activitats culturals de categoria a Sant Andreu que, a més, és consultada cada any per investigadors i tècnics d'arreu de Catalunya i per nombrosos escolars i universitaris.

El segon element és la revista *Finestrelles*, nascuda el 1989, que s'ha anat consolidant, dins el panorama de les publicacions comparables d'àmbit local de Barcelona i de Catalunya, com una plataforma seriosa i de prestigi per a la divulgació d'estudis de caràcter social i històric produïts dins i fora de Sant Andreu i d'abast, fins i tot, que sobrepassa l'àmbit barceloní en algunes ocasions.

El tercer element és la consolidació de la tasca, en la qual tantes energies va invertir Martí Pous, de recuperar i conservar els fons particulars patrimonials i d'institucions de Sant Andreu. És vàlida, encara, la creença que per aprofundir en el coneixement del passat de Sant Andreu no n'hi ha prou amb consultar els estudis ja publicats; tampoc no és suficient la recerca de documentació custodiada en grans arxius particulars o institucionals de fora de Sant Andreu. Cal complementar, doncs, totes aquestes fonts històriques amb l'accés a la documentació de particulars i d'associacions o empreses andreuenques.

El quart element que avala la permanència de l'obra del senyor Pous és l'existència actual d'un grup d'investigadors i divulgadors de la història de Sant Andreu i de Barcelona, vinculats més o menys directament al Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, que, en un determinat moment, van conèixer el senyor Pous i es van sentir intensament influïts pel seu entusiasme en la recerca i la divulgació del passat i pel seu amor a la identitat de Sant Andreu. Els autors d'aquest article tenen el privilegi de comptar-se entre ells.